

i drugih, Srbi katolici bili su, uistinu, u mnogo čemu u specifičnom i nezavidnom položaju. Ipak, Borak zaboravlja da kaže da su i sami Srbi u Hrvatskoj, ne samo rimokatolici već i pravoslavni, mnogo toga propustili da učine da bi sačuvali vlastito biće od nestajanja.

S obzirom na to da Borak nije imao naučne ambicije, njegova knjiga u istoriografskom smislu ne donosi zaista ništa novo, ali ako posluži kao inspiracija i podsticaj za ozbiljna istraživanja njen autor će imati velikih razloga za zadovoljstvo.

Borakovo delo biće od koristi svakom ko počinje da se bavi fenomenom Srba katolika, budući da na jednom mestu objedinjava sva postojeća znanja o ovoj temi. Pošto ih je prezentovao jasno i sažeto, u maniru iskusnog pisca i na način koji mogu da razumeju i neupućeni, a imajući u vidu intrigantnost problema, ne sumnjamo da će knjigu o Srbima katolicima sa zadovoljstvom čitati ne samo istoričari od zanata već i šira publika.

Mr Sofija BOŽIĆ

Dimitrije Đorđević, *Ožiljci i opomene III*, Srpska književna zadruga, Beograd 2000, str. 318

Ne tako davno (1996) beogradski istoričari, profesori Đorđe Stanković i Ljubodrag Dimić, pozabavili su se temom *Istoriografija pod nadzorom* ili iskušenjima pisanja istorije Jugoslavije, države kojoj su i sami pripadali. Godinu dana kasnije naučna i šira javnost dobila je priliku da se na pregledan - enciklopedijski način upozna sa razvojem naučnih ustanova, izdavanjem stručne periodike i doprinosom mnogih pojedinica na polju srpske i jugoslovenske istoriografije (*Enciklopedija srpske istoriografije*, priredili S. Ćirković i R. Mihaljčić, Beograd 1997).

Nasuprot njihovoj hladnoj faktografiji o iskušenjima struke i sudovima o delovanju istaknutih pojedinaca, u knjizi memoara akademika Dimitrija Đorđevića *Ožiljci i opomene III* tom (SKZ, Beograd 2000) dobili smo još jedan prilog na temu, ali pisan iz ugla sudionika i svedoka, neretko i veoma sentimentalna. Dakle, posle profesora Branka Petranovića

(*Istoričar i savremena epoha*, Valjevo, 1994) koji više nije među nama, ovo je još jedno nezaobilazno lično svedočenje o srpskoj istoriografiji i ljudima koji su je stvarali.

Sećanja i ožiljci iz mladosti teško blede, ali u slučaju ove knjige ona su osvežena dnevničkim beleškama, brižljivo čuvanim, zapisima sa konferencija i drugim arhivalijama.

Kao „bivši”, kao zatvorenik iz Mitrovice i Zabele, izbačen sa svih fakulteta, potom gotovo ilegalan, odličan student istorije na Filozofskom fakultetu, imao je sve samo ne izvesnu perspektivu. Do posla je bilo teško stići. U senci Predićevog portreta Mihaila Gavrilovića, osnivača i prvog upravnika (1900-1910) Arhiva Srbije, piščevog teče, Dimitrije dobija prvo nameštenje kao pomoćni saradnik na dva meseca. Tako je počelo, da bi se, potom, preko Arhiva SANU, Istorijskog i Balkanološkog instituta i

mesta sekretara u Nacionalnom komitetu (Jugoslavije) za saradnju sa Međunarodnim komitetom za istorijske nauke, stiglo do mesta redovnog profesora istorije na Univerzitetu Santa Barbara (Kalifornija) i akademika SANU. U karijeri, pored „repa” koji ga je pratio zahtevajući ponekad veliku veštinu njegovih promotora da se posledice izbegnu, autor svedoči o ulozi slučaja, nenadanih obrta i otvaranja mogućnosti kojih pisac tek naknadno postaje svestan.

Pričajući „svoju priču”, pisac, uz karakterologiju mnogih likova, odslikava duh poratnog vremena u starim institucijama (Filozofski fakultet, Narodna biblioteka, Arhiv Srbije, Akademija), stvaranje i iskušenja novih institucija (Istorijski i Balkanološki institut SANU). Ako bi trebalo izdvojiti dva lika koji su dominantni u sećanjima Đorđevića, to su, svakako, akademici Jorjo Tadić i Vasa Čubrilović, a od mlađih Radovan Samarđžić. Teško je uopšte pronaći nekoga ko je preskočen od onih koji su delili radni vek i aktivnosti sa Đorđevićem.

Posebnu vrednost sa stanovišta istorije srpske historiografije, posebno balkanistike, predstavljaju delovi o razvoju tih studija ali i značaj „istoričarske diplomatije” na tom polju. Živi sudionik u njenom promovisanju i na teritoriju SAD svedoči o njenom nastajanju, strukturi institucija koje je upražnjavaju. Tu su i mnoga imena koja je savremeni čitalac tek susreo na internet mreži poslednjih godina.

Pripremanje međunarodnih kongresa istoričara i njihov tok imaju u Đorđeviću svedoka iz prve ruke. Istoriografija je delila sudbinu hladnoratovskog vremena - dogovori o monolitnom istupanju

blokovskih zemalja, „usaglašavanja” referata iz Bugarske i Jugoslavije, prekršena obećanja, svađe i svađice. I ovde su dešavanja takođe personalizovana. Grčki, bugarski, sovjetski, rumunski i drugi istoričari iz Evrope i Jugoslavije pominju se imenom i prezimenom. Prema nekima je prijateljski i sentimentalno naklonjen, neke je razumeo, a neke iskarikirao.

Autor je, takođe, svedok o sporazumima i nesporazumima istoričara sa prostore bivše Jugoslavije. Svedoči o širokogrudosti, ali još više o suženim vidicima i tvrdoći pojedinih škola i nacionalnih sredina. Jedna od takvih epizoda je slučaj obeležavanja iznenadne smrti akademika Jorja Tadića. Očutao je komentar Vase Čubrilovića da „Srbi moraju stegnuti srce” u ime Jugoslavije.

Govoreći o sebi kao istoričaru, otkriva da je „kompromis sa savešću” našao u tome što nije pisao o svemu o čemu je želeo, ali kada je pisao to nije bilo protiv vlastite savesti (str.8). Na stranicama knjige vidimo koliko mu je značilo da se potvrdi, dokaže, kod starog Beograda da bude dostojan „Vlajkov sin”, a novom da se nametne vanrednim kvalitetom, da dobije pravo građanstva u javnosti. Koliko samo želje da nastupi na tribini u Kolarcu. Pisac otkriva kako su nastajale ideje za njegove knjige, kako je istraživao i pisao, štampao. Pedigre „bivšeg” omogućio mu je da ga primaju mnoge beogradske porodice i stavljaju mu u svoje vreme lične hartije na uvid tada nedostupne drugim istraživačima. Svakoju porodici se odužio pominjanjem.

Dimitrije Đorđević, živeći u dijaspori, takođe je svedok otvaranja srpskog pitanja u američkoj javnosti krajem osa-

mdesetih i njegovog trajanja u devedesetim godinama. Istorija Kosova i aktuelnih srpsko-albanskih odnosa izbili su u prvi plan. Bio je učesnik i naučnih i političkih aktivnosti vezanih za sudbinu Kosova, Srbije i Jugoslavije.

Priča o iskušenjima istoričara posebno obeleženog, historiografije kojoj je pri-

padao, pa i šire iskušenjima balkanistike na evropskom i američkom prostoru, zanimljivo pisana, protkana je ličnim i porodičnim prilikama, sentimentom velike snage. Čita se lako kao i prethodna dva toma njegovih sećanja.

Dr Mile BJELAJAC

Aleksandar Stamatović, *Istina o četnicima, Srpska radikalna stranka-ZIPS*, Beograd, 2000, str. 415

Staro je pravilo da je, kad se istorijski procesi završe i nastupe posledice, moguće bolje i objektivnije proceniti minula zbivanja. Zbog snažnih ideoloških nanosa i partijske historiografije, Ravnogorski pokret dugi niz decenija nije proučavan na adekvatan, naučno utemeljen i na principima struke zasnovan način. Zvanična historiografija više je bila objekat dnevne politike, nego studiozno tragalaštvo za odgonetanjem složenih i komplikovanih pojava kakve je proizveo Drugi svetski rat u Jugoslaviji, posebno kod srpskog naroda.

Da je istorija „četnika” ili „Ravnogoraca” tj. vojno-političke organizacije na čijem je čelu stajao general Dragoljub Mihailović, i dalje aktuelna i kontroverzna historiografska tema, pokazuje i knjiga dr A. Stamatovića koja ima pomalo nenaučni naslov „Istina”. Teško je saznati istinu, ako ona uopšte i postoji, pa takav epitet ne treba stavljati u naslov knjige, posebno to ne bi trebalo da radi naučni radnik, doktor istorijskih nauka. Poznato je da nauka može počivati samo na kritičkom mišljenju. Danas su mogućnosti za sagledavanje naše bliske prošlosti daleko veće. Zato, bez obzira na

lične simpatije istoričara koje su, bar mi tako mislimo, sasvim opravdane, ne treba čitaocu unapred opterećivati sopstvenim namerama, već to treba da proizade iz samog dela.

Sam naslov je i odredio karakter knjige. Radi se o popularno pisanom delu, bez nekih većih pretenzija i knjiga kolege Stamatovića verovatno ima svoju ciljnu grupu – one čitaoce koje zanima samo ono što već spada u mitsku istoriju „četnika”. To, naravno, ne znači da knjiga nema svoju vrednost. Ona je dobar prilog za kontra-klatno, za dokazivanje da „istina” o prošlosti ne može nikada biti samo na jednoj strani.

Knjiga *Istina o četnicima* zahvata širok prostor (gotovo cela Jugoslavija) i hronološki ima pretenzije da pokrije sve godine Drugog svetskog rata, ali je obrada teme izvedena dosta „skućeno”, sa dosta usitnjavanja materije. Ako je autor imao nameru da prikaže jednu skraćenu sintezu o „četnicima”, onda je to trebalo uraditi na jedan moderan i savremenoj historiografiji prikladan način. Izvorna podloga dosta je oskudna. Zasniva se na nekolicini tomova objavljene građe i mestimičnim podacima iz Arhiva Vojno-